

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент 2 курсу, групи 672-3
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Калугарь Андрій Валентинович _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Юрій Едуард Олександрович _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Калугарь А.В. Децентралізація як чинник сталого соціально-економічного розвитку території. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У роботі розглянуто теоретико-математичні аспекти децентралізації, включаючи сутність процесу в Україні, роль фінансової децентралізації та механізм управління розвитком території. Досліджено бюджет Новоселицької МТГ як інструмент соціально економічного розвитку у контексті децентралізації, зокрема проаналізовано дохідну та видаткову частини бюджету, а також міжбюджетні трансферти. Розглянуто зарубіжний досвід децентралізації та напрями та перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація, місцевий бюджет, об'єднана територіальна громада, доходи, видатки.

Kaluhar A.V. Decentralization as a factor of sustainable socio-economic development of the territory. - Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovich, Chernivtsi, 2023.

The theoretical and mathematical aspects of decentralization are considered, including the essence of the process in Ukraine, the role of financial decentralization and the mechanism of managing the development of the territory. The budget of Novoselytsk State Technical University as a tool of socio-economic development in the context of decentralization is studied, in particular, the revenue and expenditure parts of the budget, as well as inter-budgetary transfers, are analyzed. The foreign experience of decentralization and directions and prospects for the development of united territorial communities are considered.

Key words: decentralization, local budget, united territorial community, income, expenses.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Калугарь А.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ.....	6
1.1. Сутність, завдання та напрями децентралізації в Україні.....	6
1.2. Фінансова децентралізація як основа формування ресурсної бази місцевого самоврядування.....	10
1.3. Механізм управління розвитком території в процесі децентралізації.....	14
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	21
2.1. Дослідження місцевих бюджетів України.....	21
2.2. Аналіз доходної частини бюджету територіальної громади в умовах децентралізації.....	26
2.3. Дослідження видаткової частини бюджету територіальної громади.....	32
2.4. Аналіз міжбюджетних трансфертів у збалансуванні бюджету територіальної громади.....	39
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ.....	44
3.1. Зарубіжний досвід децентралізації: особливості та механізми.....	44
3.2. Напрями та перспективи розвитку об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації.....	48
Висновки до розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Забезпечення оптимального рівня суспільного розвитку неможливе без наслідування передового досвіду країн в процесі управління державою. Одним з таких варіантів є децентралізація. При цьому слід враховувати, що Україна здобула незалежність відносно нещодавно, але вже встигла пройти певні етапи свого розвитку. Саме це і позначилося певним чином на особливостях впровадження і заходів, спрямованих на децентралізацію (в тому числі й у фінансовому аспекті).

Актуальність даної теми обумовлена тим, що впродовж останніх років територіальним громадам надається все більше прав і свобод у сфері як державного регулювання, так і фінансового забезпечення. Важливим аспектом є те, що саме територіальні громади є першоосною для забезпечення як місцевого, так і регіонального, а також національного розвитку. Саме тому на їх рівні має визначатися специфіка поточної діяльності, визначення пріоритетних груп видатків у різні періоди, основні джерела надходжень (та можливості їх розширення). Впровадження децентралізації можна одночасно розглядати і як додаткову можливість для громад (зокрема, з'являються можливості для результативної діяльності, впровадження спільної діяльності з іноземними партнерами, право розпоряджатися певною частиною коштів, які залишаються на місцевому рівні). Крім того, існують й виклики, найбільш вираженими серед яких є значний рівень централізованості бюджету, незважаючи на надання різноманітних можливостей, а також впровадження військового стану, що створює додаткові систематичні обмеження.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей децентралізації як чинника сталого соціально-економічного розвитку території.

В процесі написання роботи необхідно виконати наступні завдання:

- розглянути сутність, завдання та напрями децентралізації в Україні;
- проаналізувати фінансову децентралізацію як основа формування ресурсної бази місцевого самоврядування;

- вивчити особливості управління розвитком території в умовах децентралізації;
- проаналізувати особливості місцевих бюджетів після децентралізації;
- провести дослідження місцевого бюджету (на прикладі Новоселицької міської територіальної громади: доходів, видатків, а також міжбюджетних трансфертів);
- визначити напрями та перспективи децентралізації як чинника сталого соціально-економічного напрямку розвитку території.

Об'єктом дослідження є бюджет Новоселицької МТГ.

Предметом дослідження є сукупність методичних, теоретичних і практичних аспектів пов'язаних з виконанням бюджету Новоселицької МТГ в умовах децентралізації.

В процесі написання роботи використовувалися праці, присвячені як феномену децентралізації, так і особливостям фінансової децентралізації таких науковців як: О.В. Золотоноша, Д.В. Кіріка, Ж.П. Лисенка, О.В. Маслова, А.А. Настюк, Р.В. Панасюк, Радіонової Ю.Д., Сахно Т.А., Чернеженко О.М., Цицик О.І., Ярошенко В.І. Вцілому автори запропонували велику кількість підходів до тлумачення поняття децентралізація, але все ще не існує єдиної думки щодо сутності поняття, тому слід сформулювати власне визначення.

У роботі використовувалися як спеціальні, так і загальнонаукові методи дослідження. До загальнонаукових відносяться: причинно-наслідковий аналіз, аналогія, класифікація, причинно наслідковий аналіз. Використано такі емпіричні методи:

- вертикальний аналіз використовується в процесі розгляду динаміки бюджету Новоселицької МТГ у 2018-2022 роках
- горизонтальний аналіз – використовується в процесі аналізу структури бюджету Новоселицької МТГ у 2018-2022 роках.

Інформаційною базою роботи є статті українських вчених та інші наукові праці. Основним джерелом інформації для проведення аналізу місцевого бюджету як інструмента соціально-економічного розвитку території в умовах

децентралізації є звітність Новоселицької МТГ. Враховано нормативно-правову базу, яка впливає на процес аналізу місцевого бюджету як інструмента соціально-економічного розвитку території в умовах децентралізації.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в наступному:

- Удосконалено трактування поняття децентралізація;
- Удосконалено фінансовий механізм управління розвитком території в процесі децентралізації.

Апробація та практичне значення результатів дослідження. Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані автором пропозиції розвитку Новоселицької МТГ можуть бути імплементовані безпосередньо в її діяльність, що дасть змогу досягти посилення фінансового стану громади.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 64 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 58 сторінках. Робота містить 19 таблиць та 5 рисунків, список використаних джерел включає 51 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

1.1 Сутність, завдання та напрями децентралізації в Україні

Повноцінний розвиток як країни в цілому, так і територіальних органів неможливе без децентралізації – передачею повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування.

Метою реформи місцевого самоврядування є, перш за все, забезпечення органами місцевого самоврядування можливості самостійно вирішувати питання місцевого значення. Ідея децентралізації полягає у тому, щоб наділити територіальні громади більшими ресурсами та мобілізувати внутрішні резерви. Реформа органів місцевого самоврядування передбачала об'єднання (укрупнення) територіальних громад.

Це пов'язано з тим, що надмірна частина ресурсів таких громад продовжує витрачатися на утримання управлінського апарату, а фінансування для реалізації проектів регіонального розвитку недостатньо. І навіть надання додаткових ресурсів більшості існуючих невеликих територіальних громад не гарантує їх спроможності.

Таким чином, реформа місцевого самоврядування обов'язкове об'єднання територіальних громад з урахуванням досвіду європейських країн та власного історичного досвіду. Розширення території громади не довільним, воно має свої логічні межі.

Слід зазначити, що вченими досі не вироблено універсального підходу до визначення терміну «Децентралізація».

На думку І.Б. Зверуха: «Децентралізація полягає у передачі деяких повноважень уряду або органам представникам територіальних громад, які не залежать ні від уряду, ні від його органів» [2, с. 89–90]

У свою чергу І.А. Грицяк визначає децентралізацію як діяльність

незалежного місцевого самоврядування внаслідок передачі їм повноважень держави, а також як процес розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру.[9].

В.А. Завгородній трактує децентралізацію так: «Децентралізація - це передача функцій управління від центральних органів влади місцевим органам, розширення кола повноважень нижчестоящих органів управління за рахунок зниження повноважень вищих» [19].

Л.С. Гамбурга визначає децентралізацію наступним чином «Децентралізація – це передача функцій державним політичним органам, обраним на місцях. Держава повністю втрачає контроль щодо переданих функцій» [7].

На думку Ю.А. Тихомирова «Децентралізація – це процес розширення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру» [45].

М.В. Хариточук вважає, що: «Децентралізація – це поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам» [47].

К.О. Линьов трактує децентралізацію так: «Децентралізація - це процес передачі відповідальності за планування та реалізацію, прозподіл ресурсного забезпечення від центральних органів державної влади до нижчих державних структур та органів місцевого самоврядування влади [26].

Проаналізувавши підходи науковців до визначення терміну «Децентралізація», вважаємо, що децентралізація – це чітко регламентований процес поступової передачі частини повноважень від вищих органів влади до місцевих органів влади, що є необхідною умовою для забезпечення їх фінансової дієздатності.

До основних причин запровадження децентралізації можна віднести (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні причини децентралізації

Причини	Сутність
Надмірний рівень централізації влади та прийняття рішень	Необхідність децентралізації існувала фактично з початку проголошення незалежності. З 2010 року в Україні фактично існувала суперпрезидентська республіка, за якої була встановлена жорстка централізація повноважень та ресурсів у вертикалі органів виконавчої влади. У таких умовах роль Кабінету Міністрів як вищого органу в системі виконавчої влади була значно обмеженою, Верховна Рада опинилася у стані, за якого виникла загроза існуванню парламентаризму в Україні, фактично було знівельовано місцеве самоврядування, знищено фінансову самостійність територіальних громад, а корупція набула небачених до того часу масштабів.
Низький рівень фінансової дієздатності місцевих органів	Слабкість фінансової бази, недостатній обсяг ресурсів, необхідних для вирішення повсякденних питань розвитку громади
Порушення принципу субсидіарності	Обмеженість органів місцевого самоврядування в можливості регулювання ставок місцевих податків та зборів, встановлення пільг, зміцнення обсягу дохідної бази місцевих бюджетів
Відсутність відповідальності за територіальний розвиток	Низький рівень довіри між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями
Погіршення рівня якості та доступності публічних послуг	Спостерігається ресурсна неспроможність більшості органів місцевої влади ефективно здійснювати владні та делеговані повноваження
Зниження рівня професіоналізму посадових осіб	В результаті низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці та зниження престижності посад спостерігається низький рівень ефективності управлінських рішень.

[Джерело: складено автором на основі: 1,7,12]

Таким чином, можна відзначити, що основне завдання децентралізації - відійти від моделі державної централізації, забезпечити потенціал місцевого самоврядування, створити ефективну систему регіональної організації влади в Україні, повністю реалізувати положення Європейської хартії місцевого самоврядування, принципи взаємодоповнюваності, всюдисущості та фінансової самодостатності.

Впровадження процедури децентралізації базується на наступних завданнях:

- становлення адміністративно-територіальної структури базового рівня для формування ефективної регіональної влади на новій територіальній основі;

- визначення адміністративно-територіальної структури субрегіонального (районного) рівня як територіальної основи діяльності уряду;
- встановлення принципів адміністративно-територіального устрою України, порядку встановлення, ліквідації, встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів за європейськими стандартами;
- створення та управління Державним реєстром адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів України [11 с. 127].

Головними напрямками децентралізації є: політична, адміністративна, фінансова, а також економічна або ринкова (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні різновиди децентралізації

Напрямок децентралізації	Сутність	Інструментарій
1	2	3
Політична	Надання громадянам або їх представникам більшої влади в процесі прийняття державних рішень	<ul style="list-style-type: none"> - проведення законодавчих або конституційних реформ; - розвиток партійного плюралізму; - формування місцевих політичних одиниць; - заохочення ефективних суспільних та громадських груп до вирішення питань
Адміністративна	Перерозподіл повноважень, відповідальності та фінансових ресурсів з метою надання державних послуг між різними рівнями влади	<ul style="list-style-type: none"> - деконцентрація – перерозподіл повноважень щодо прийняття рішень, фінансових та управлінських обов'язків між різними рівнями центрального уряду та регіональних органів; – делегування – передача відповідальності за прийняття рішень і адміністрування державних функцій
Фінансова	Формування достатнього обсягу доходів на місцевому рівні з метою подальшого прийняття рішення про витрати	<ul style="list-style-type: none"> - самофінансування з мінімальним залученням коштів з центрального бюджету; - забезпечення спільного фінансування або спільного виробництва; - розширення місцевих доходів через податки на власність; - надання дозволу муніципальних запозичень та мобілізація національних чи місцевих державних ресурсів через кредитні гарантії

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
Фіскальна	Формування достатнього обсягу доходів на місцевому рівні з метою подальшого прийняття рішення про витрати	<ul style="list-style-type: none"> - самофінансування з мінімальним залученням коштів з центрального бюджету; - забезпечення спільного фінансування або спільного виробництва; - розширення місцевих доходів через податки на власність; - надання дозволу муніципальних запозичень та мобілізація національних чи місцевих державних ресурсів через кредитні гарантії
Економічна або ринкова	Формування належного ринкового середовища	<ul style="list-style-type: none"> проведення приватизації для переходу об'єктів із державної до приватної власності; партнерство – залучення до процесів фінансування органів місцевої влади та бізнесу.

[Джерело: складено автором на основі: 8,10]

Отже, децентралізація – це процес, впровадження якого вкрай необхідний в умовах децентралізації для забезпечення належного суспільного розвитку, формування фінансової самостійності (та можливості додаткового залучення коштів, наприклад, від міжнародних партнерів, запровадження спільних проєктів, а також забезпечення швидкого реагування (з врахуванням існуючих реалій) на повсякденні виклики.

1.2. Фінансова децентралізація як основа формування ресурсної бази місцевого самоврядування

Забезпечення належного рівня організації місцевого самоврядування в умовах децентралізації неможливе без забезпечення фінансової самостійності.

Фінансова децентралізація – це процес розподілу функцій та фінансових ресурсів, а також відповідальності за їх використання між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування (ОМС).

Враховуючи те, що протікання відповідних процесів розпочалося саме в зарубіжних країнах, необхідно зазначити, що у вчених є різні думки щодо специфіки протікання відповідних процесів. Наприклад, на думку

американського економіста Ч. Тібу саме процес фіскальної децентралізації дає можливість субнаціональним управлінським органам отримати автономію для фінансування та забезпечення населення суспільними та громадськими послугами [14, с. 37]. Крім того, англійський економіст зазначав, що місцеві органи влади мають можливість для самостійного прийняття рішень щодо фінансових питань та питань, пов'язаних з управління територією.

На думку Річарда Максгрейва, впровадження фінансової децентралізації необхідно для ефективного розподілу ресурсів, а також має ґрунтуватися на наступних принципах: відповідності (прийняття рішень має покладатися на громадян, які проживають на території надання відповідних послуг); принцип централізованого парозподілу; принцип фінансового вирівнювання між краще та гірше забезпеченими фінансовими громадами).

У європейській правовій літературі фінансовою децентралізацією передбачається:

- децентралізація видатків – надання місцевим органам влади певного обсягу фінансових ресурсів для виконання покладених на них зобов'язань;
- децентралізація доходів – закріплення за місцевими органами переліку власних доходів, необхідних для виконання покладених обов'язків;
- процесуальна та організаційна самостійність – право на самостійне складання, затвердження та подальше виконання бюджетів, фінансових планів та звітів з конкретним рівнем відповідальності окремих посадових осіб [11, с. 165].

Впровадження фінансової децентралізації в Україні розпочалося з прийняттям Верховної Ради України наприкінці грудня 2014 року змін до Бюджетного та податкового кодексів, відповідно до яких забезпечувалася передача до органів місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень та закріплення стабільних джерел доходів, спрямованих на їх виконання. Також місцевими органами було отримано повну бюджетну самостійність, необхідну для наповнення власних бюджетів шляхом передачі окремих доходів з державного бюджету [17].

Впровадження фінансової децентралізації в Україні почалося з прийняття Верховною Радою України в кінці 2014 року поправок до Бюджетного та Податкового кодексів, відповідно до яких місцевим органам влади були передані додаткові бюджетні повноваження і забезпечено стабільне джерело доходу, спрямований на їх реалізацію. Крім того, місцеві органи влади отримали повну бюджетну незалежність, яка необхідна для наповнення їх власного бюджету шляхом перерахування певних доходів з державного бюджету.

Додатково система тотального збалансування всіх місцевих бюджетів була замінена горизонтальним вирівнюванням платоспроможності в залежності від рівня надходження доходів на одного мешканця. Додатково запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим – на освіту та медицину для здійснення видатків на делеговані повноваження у відповідних напрямках та підвищено рівень фіскальної незалежності ОМС [13].

Головними позитивними аспектами процесу децентралізації можна вважати:

- сприяння фінансової самостійності територіальних громад у процесі забезпечення мешканців суспільними благами;
- зростання рівня відповідальності ОМС перед населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- стимулювання державного сектору для належної реакції керівництва на вимоги населення;
- сприяння у формуванні конкурентного середовища на різних рівнях місцевої влади (за робочу силу, інші фактори виробництва та споживання суспільних благ);
- зростання рівня компетенції та кваліфікації ОМС в процесі вирішення питань, пов'язаних із розв'язанням відповідних проблем;
- динамічність системи та здатність до експериментування та інноваційної діяльності в процесі надання державних послуг;
- вирівнювання владних повноважень на різних управлінських рівнях [23,

с. 68].

Втім, процес фінансової децентралізації не полишений й недоліків, головними серед яких є:

- ускладнення процесу перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет та сприяння загальному процесу перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет;

- складність процесу узгодження локальних потреб територіальних громад із макроекономічними потребами громади;

- виникнення регіональних фінансових розбіжностей;

- зниження централізованого рівня бюджетного контролю;

- обмеження централізованого вирівнювання дохідної та видаткової частин бюджетів територіальних громад [18, с. 218].

Розглядаючи проблеми більш широко, слід зазначити, що більшість територіальних громад має власні надходження, які не перевищують 50% від потреби і, у зв'язку з цим, потребують та є залежними від бюджетних трансфертів.

Також, на думку експертів, одним з ризиків є формування так званих, етнічних об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в місцях компактного проживання представників відповідних народностей породжує певні виклики у зв'язку із додатковими можливостями, що також може спровокувати і до посилення певних сепаратистських настроїв.

Отже, результативний процес децентралізації неможливий без надання певної фінансової незалежності. При цьому, вкрай важливо, щоб певна підтримка держави була присутня (зокрема, у частині виконання делегованих повноважень у сфері освіти та медицини, тобто, сферах, які потребують найбільшого вкладення для подальшого ефективного виконання покладених зобов'язань), але не спостерігалось повернення до жорсткого та централізованого контролю за використанням, зокрема, власно зароблених коштів.

1.3 Механізм управління розвитком території в процесі децентралізації

Розглядаючи законодавчу основу відповідного процесу, необхідно зазначити, що Парламентом було ухвалено Закон України № 157 від 5 лютого 2015 року «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а урядом було прийнято Методику формування спроможних територіальних громад (постанова Кабінету Міністрів України № 214 від 8 квітня 2015 року) . У відповідності до затвердженої Методики, спроможною територіальною громадою, можуть вважатися добровільно об'єднанні села, селища, міста, які здатні самостійно або через місцеві органи влади забезпечити високий рівень надання різних послуг, насамперед у сфері охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, соціального захисту, освіти, культури, які б враховували фінансове забезпечення, кадрові ресурси та розвиток інфраструктури адміністративно-територіальної одиниці [27, 22, 23].

У середині 2015 року розпочалося практичне впровадження процесу об'єднання ТГ. Станом на 2015 рік було утворено 159 ОТГ, які об'єднали 793 територіальні одиниці. Нові органи місцевого самоврядування було обрано 25 жовтня 2015 року. Станом на січень 2016 року дані органи місцевого самоврядування перейшли на прямі рахунки з державою, які показали позитивну динаміку розвитку наприкінці року. Нові ОТГ отримали розширені повноваження та додаткові ресурси, для свого розвитку, що у свою чергу дозволило впровадити реалізацію проектів розвитку інфраструктури: ремонту доріг, адміністративних будівель, а також будувати нові школи, дитячі садочки, водогони, очисні споруди, системи вуличного освітлення, дороги, створювати нові комунальні підприємства, закуповувати нову комунальну техніку та дбати про благоустрій ОТГ тощо [5, 11, 12].

Суттєвий прогрес при формуванні ОТГ відбувся у 2016 році, оскільки кількість громад зросла у два рази. Зокрема, у значній частині новостворених громадах діє міжмуніципальне співробітництво за різними напрямками, зокрема з розвитку освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, житлово-

комунального господарства, благоустрою тощо [15]. Так, у 2020 р. загальна кількість проєктів становила 16 од. за участі 16 громад Волинського, Дніпропетровського, Запорізького, Кіровоградського, Полтавського, Рівненського регіонів. У 2021 р. громади всіх регіонів держави активізували свої дії в цьому напрямі та впровадили 153 проєкти міжмуніципального співробітництва. При цьому на сучасному етапі спостерігаються певні проблематичні напрямки розвитку, які створюють додаткові проблеми:

- низький відсоток прозорості функціонування місцевих органів управління, що позначається на ступені довіри між громадянським суспільством, а також владою через відсутність контролю за їх діяльністю;

- низький рівень залучення представників громадського суспільства до процесу прийняття рішень;

- відсутність чіткої та дієвої відповідальності ОМС за процес територіального розвитку;

- фрагментарний характер прийнятих рішень, що в окремих умовах зумовлено недостатнім рівнем розподілу існуючих повноважень [1, с. 197].

12 червня 2020 року Кабінетом Міністрів України було прийнято 24 розпорядження про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. У результаті чого в країні було створено 1469 територіальних громади з них 31 ТГ створена на непідконтрольній території в межах території Луганської і Донецької областей.

Зважаючи на існуючі виклики, а також враховуючи можливості та необхідність їх ефективного використання (що, на жаль, властиво далеко не всім громадам), сприяло необхідності розробки Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр., що є основним планувальним документом, необхідним для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання ресурсів держави на місцевому рівні [3, с.112].

Результативний процес управління розвитком території в процесі децентралізації передбачає використання наступних механізмів вузького

спрямування (рис. 1.1).

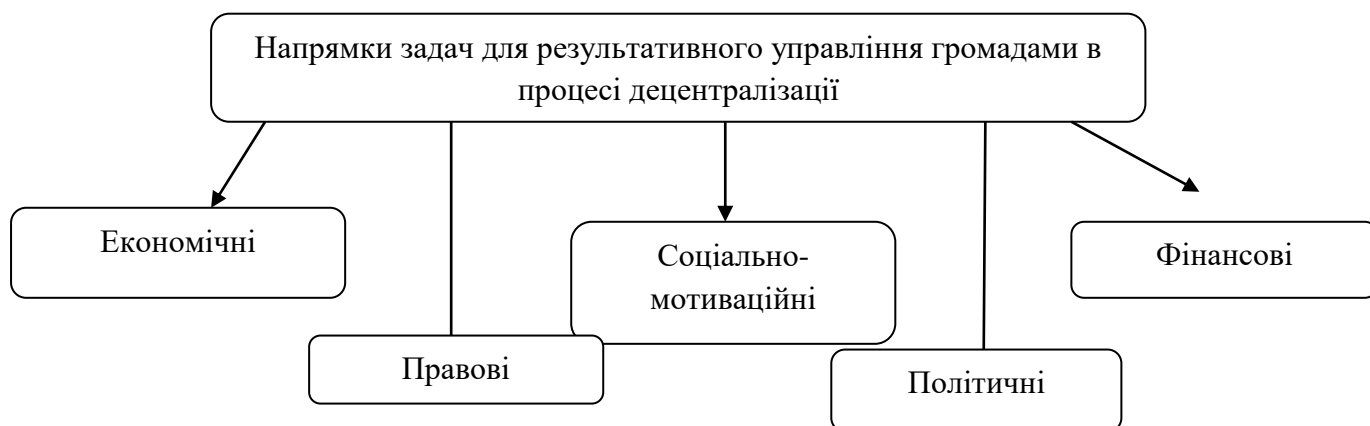

Рис. 1.1 Основні напрямки результативного управління громадами
[Джерело: складено автором на основі:19]

Необхідно зазначити, що відповідні напрямки діяльності мають тісний взаємозв'язок: наприклад, без належного виконання заходів щодо економічного розвитку відповідної громади неможливо сприяти оптимальному соціальному становленню та розвитку.

Економічний механізм передбачає управління проектно-інвестиційною діяльністю громад, що неодмінно призведе до залучення додаткових ресурсів для розвитку громади із зовнішніх джерел; сприяння розвитку малого і середнього підприємництва, що сприятиме наповненню дохідної частини бюджету та соціально-економічному розвитку громади; обґрунтоване встановлення величини місцевих податків та зборів та виважена регуляторна політика, що дасть змогу залучити до взаємовигідної співпраці підприємців, що не є членами громади тощо.

Фінансовий механізм базується на управлінні бюджетним процесом громади, метою якого є підвищення результативності використання доходів та витрат, а також виважене планування дохідної частини бюджету з урахуванням всіх можливих ризиків, які спостерігаються у конкурентному середовищі, та можуть дещо змінити основні джерела наповнення.

Фінансовий механізм включає в себе управління формуванням місцевого бюджету, управління виконанням місцевого бюджету та контроль,

моніторинг та оцінка виконання результатів місцевого бюджету.

Управління формуванням місцевого бюджету включає: аналіз дохідної та видаткової частини місцевого бюджету, виявлення можливостей та встановлення цілей бюджетної політики на місцевому рівні, виявлення шляхів та умов для досягнення поставлених цілей, розподіл завдань між розпорядниками та виконавцями бюджетних програм.

Управління виконанням місцевого бюджету включає: встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі затвердженого бюджетного розпису, затвердження кошторисів розпорядником бюджетних коштів, взяття бюджетних зобов'язань, отримання товарів, робіт та послуг та їх використання з метою виконання бюджетних програм.

Управління виконанням місцевого бюджету та контроль, моніторинг та оцінка виконання результатів місцевого бюджету забезпечує процес збору та обробки показників виконання місцевих бюджетів. Оцінка ефективності роботи місцевих бюджетів дозволяє попередити можливі проблеми виконання бюджету, виявити причинно-наслідкові зв'язки існуючих трендів та розробити заходи для покращення ефективності виконання місцевих бюджетів.

Сьогодні для місцевих органів влади попри певну кількість позитивних змін, ще недосягнуто достатньої інституційної автономії в ухваленні рішень. Тому вважаємо, що удосконалення фінансово механізму необхідно проводити за таким напрямками : надання більшої свободи місцевій владі, розмежування витрат органів місцевого самоврядування, на виконання делегованих владою і власних повноважень.

Соціально-мотиваційна складова забезпечує регулювання міжособистісних відносин (наприклад, формування соціальних зв'язків) та передбачає підвищення ефективності діяльності соціального ресурсу шляхом заохочення та стимулювання; організацію систем соціального захисту населення; створення умов, що забезпечать ефективне використання карого потенціалу громади [20, с. 27].

Тож соціальний вид комплексного управління розвитком територіальних

громад спрямований на: забезпечення усіх ланок адміністративного апарату управління громадами високоефективним кадровим складом. Оскільки якісне надання послуг можуть організувати лише фахівці, піднявши таким чином громаду на вищий конкурентний рівень; постійне підвищення кваліфікації працівників, підготовку та перепідготовку кадрів, формування кадрового резерву; мотиваційне та стимулююче забезпечення; формування стійких цінностей та переконань [6, с. 78].

Забезпечення належного розвитку неможливе без правового управління, яке, в свою чергу, представлено системою правових засобів за допомогою яких реалізується управління розвитком громад в конкурентному середовищі. Тобто подібний комплекс спрямований на забезпечення функціонування адміністративно-територіальної одиниці в законній площині. (дотримання Конституції, законодавчих та нормативно-правових актів, положень, розпоряджень у повсякденному процесі управління). При цьому слід звернути увагу на те, що під реальні умови реформи децентралізації не адаптовані основні закони громад, які мають забезпечувати їх належне функціонування (наприклад Закон України «Про місцеве самоврядування»).

Політичний механізм передбачає формування економічної фінансової, промислової політики громади, які дозволять визначити її особливе місце серед інших громад. Від якості прийнятих політичних рішень залежить успішний розвиток громади, а відповідно, і її конкурентоздатність.

Отже, слід зазначити, що на поточному етапі впровадження децентралізації на рівні громад необхідно впроваджувати механізми змін на загальному рівні у сфері таких елементів, як політична, економічна, фінансова та соціальна сфери. Кожна відповідна сфера має свої особливості і завдання, які, будучи прийняті до уваги, сприяють поступовим якісним змінам. Немає чітких меж між економічним, фінансовим, соціально вмотивованим, політичним чи правовим впливом кожної окремої людини, тому всі компоненти відповідного механізму мають певний взаємозв'язок. Зрештою, недосконала законодавча база не забезпечує сталий соціально-економічний розвиток та не

дозволяє приймати ефективні програми життєдіяльності спільноти, що відповідають потребам кожного жителя [19].

Крім того, ефективність і швидкість реалізації всіх інших напрямків безпосередньо залежить від специфіки розвитку політичного механізму і його компонентів (як на всеукраїнському, так і на місцевому рівні) на жаль, в деяких випадках спостерігається втручання влади більш високого рівня в здійснення ефективних заходів з децентралізації (наприклад, довгострокових, актуальних, це робиться центральним урядом в рамках децентралізації). [22].

Таким чином, на сучасному етапі впровадження децентралізації у різних громадах здійснюється неоднаково. З метою забезпечення комплексного та ефективного вжиття заходів було розроблено Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр., відповідно до якої передбачається впровадження комплексу соціальних, економічних, фінансових, правових та політичних механізмів, спрямованих на підтримання сучасного рівня розвитку всіх відповідних напрямків та можливого їх покращення в майбутньому.

Висновки до розділу 1

В процесі вивчення теоретико-методичних основ децентралізації як чинника сталого соціально-економічного розвитку території сформульовані наступні висновки:

- визначено сутність, завдання та напрями децентралізації в Україні. Проаналізувавши підходи науковців до визначення терміну «Децентралізація», вважаємо, що децентралізація – це чітко регламентований процес поступової передачі частини повноважень від вищих органів влади до місцевих органів влади, що є необхідною умовою для забезпечення їх фінансової дієздатності. Основне завдання децентралізації - відійти від моделі державної централізації, забезпечити потенціал місцевого самоврядування, створити ефективну систему регіональної організації влади в Україні, повністю реалізувати положення Європейської хартії місцевого самоврядування, принципи

взаємодоповнюваності, всюдисущості та фінансової самодостатності. Основними напрямками децентралізації є політична, адміністративна, фіскальна та економічна децентралізація.

- проаналізована фінансова децентралізація як основа формування ресурсної бази місцевого самоврядування. Процес децентралізації неможливий без надання певної фінансової незалежності. При цьому, важливо, щоб певна підтримка держави була присутня, але не спостерігалось повернення до жорсткого та централізованого контролю за використанням, зокрема, власно зароблених коштів.

- розглянуто механізм управління розвитком території в процесі децентралізації. Доведено, що повноцінний розвиток децентралізації неможливий без використання таких складових як соціальний, економічний, фінансовий, правовий та політичний механізми, їх застосування повинно бути комплексним та змінюватись в залежності від існуючих потреб та з врахуванням поточних викликів. Під час дослідження було удосконалено фінансовий механізм управління розвитком території в процесі децентралізації.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Дослідження місцевих бюджетів України

Для забезпечення становлення самостійності місцевих бюджетів важливо враховувати розмір доходів як першооснови для бюджетного регулювання не лише на місцевому рівні, але й на рівні держави. З метою сприяння самостійності місцевих бюджетів важливе значення відіграють їх доходи, які виступають у якості основного інструменту бюджетного регулювання на рівні місцевих органів влади, а також вирішальним фактором регіонального розвитку. З метою вивчення особливостей зміни основних показників бюджету впродовж 2018-2022 рр., необхідно проаналізувати дані, наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр., млрд.грн

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Податкові надходження	232,5	270,5	285,5	346,7	393,4	160,9	46,7	69,21	13,48
Неподаткові надходження	28,1	26,1	21,4	27,1	22,0	-6,1	-5,1	-21,34	-18,91
Доходи від операцій з капіталом	2,1	2,9	3,4	3,4	2,2	0,1	-1,2	6,07	-34,39
Доходи від органів державного управління	299,0	260,3	160,3	202,7	136,9	-162,1	-65,7	-54,20	-32,45
Цільові фонди	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4	-0,3	-0,1	-49,25	-40,35
Всього доходів	562,3	560,5	471,4	580,6	555,0	-7,3	-25,4	-1,30	-4,41

Аналізуючи динаміку доходів місцевого бюджету за 2018-2022 роки

найбільший ріст продемонстрували податкові надходження. Вони зросли на 160,9 млрд.грн., що становить 69,21%, а 2022 в порівнянні з 2021 роком на 13,48%

У свою чергу найбільше зменшились доходи від органів державного управління з 2018 по 2022 роки вони зменшились на 162,1 млрд. грн., що становить 54,20%. Особливо різке зменшення сталося в 2022 році, так в порівнянні з 2021 роком вони зменшились на 32,45%, таке зменшення було зумовлено повномасштабним вторгненням росії на територію України.

Проте ріст податкових надходжень місцевих бюджетів та зменшення доходів від органів державного управління свідчить, що відбулось збільшення самостійності місцевих бюджетів відповідно і їх фінансової спроможності.

Неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та доходи від цільових фондів не зазнали різких змін в динаміці на протязі 2018-2021 років, але в 2022 році відбувся спад по всім зазначеним показникам, що було зумовлено вторгненням росії на початку 2022 року.

З метою більш ґрунтовного дослідження місцевих бюджетів України та для з'ясування ролі елементів дохідної бази місцевих бюджетів, необхідно проаналізувати, структуру доходів місцевих бюджетів (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр.%

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Податкові надходження	41,35	48,27	60,57	59,71	70,88	29,53	11,17
Неподаткові надходження	4,98	4,66	4,55	4,67	3,97	-1,01	-0,70
Доходи від операцій з капіталом	0,38	0,52	0,74	0,60	0,41	0,03	-0,19
Доходи від органів державного управління	53,17	46,44	34,00	34,92	24,68	-28,49	-10,24

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Цільові фонди	0,12	0,11	0,14	0,10	0,06	-0,06	-0,04
Всього доходів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	–	–

Провівши аналіз структури податкових надходжень можна зробити висовок, що загальний обсяг податкових надходжень зростав стабільно протягом всього періоду. У 2022 році вони склали 70,88 % від всього обсягу доходів, що свідчить про збільшення фінансової самодостатності місцевих бюджетів.

Частка неподаткових надходжень має значно менший обсяг в порівнянні з податковими, але відзначаюць стабільністю. Зменшення неподаткових надходжень від бувалося тільки в «періоди нестабільності» тобто в 2020 році, що було пов'язано з початком пандемії Covid19 та у 2022 році у зв'язку з вторгненням росії.

Частка доходів від органів державного управління показує стійкий спад протягом усього періоду і досягає мінімального значення у 2022 році та становить 24,68%. Це пов'язано з реформою децентралізації та яскраво позує зменшення впливу держави на місцеві органи влади.

Частка доходів від цільових фондів та доходів від операцій з капіталом мають невеликий обсяг в порівнянні з іншими видами доходів і також зменшилися у 2022 році.

З метою більш повного розгляду місцевих бюджетів України, необхідно звернути увагу і на їх видаткову складову впродовж періодів, пов'язаних з функціонуванням в умовах нових для місцевого самоврядування та фінансів умовах (табл. 2.3).

Динаміка видатків місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр., млрд.грн

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Загальнодержавні функції	28,6	34,9	40,9	45,9	46,4	17,8	0,5	62,48	1,11
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,1	1,3	1,8	1,7	11,1	9,9	9,3	866,09	538,51
Економічна діяльність	77,1	81,8	93,9	112,3	61,0	-16,1	-51,3	-20,87	-45,66
Охорона навколишнього природного середовища	3,0	3,4	2,4	2,4	0,5	-2,4	-1,9	-83,00	-78,93
Житлово-комунальне господарство	30,0	34,3	32,1	56,7	40,6	10,6	-16,0	35,24	-28,36
Охорона здоров'я	93,2	89,8	50,8	33,1	31,0	-62,2	-2,1	-66,74	-6,34
Духовний та фізичний розвиток	18,8	21,5	21,8	27,3	22,5	3,7	-4,7	19,65	-17,49
Освіта	165,7	187,0	199,4	249,0	232,2	66,5	-16,8	40,15	-6,75
Соціальний захист та соціальне забезпечення	145,4	103,1	23,9	28,0	29,1	-116,3	1,1	-79,94	3,99
Міжбюджетні трансферти	7,3	8,7	10,6	12,5	9,4	2,1	-3,1	29,41	-24,74
Всього видатків	570,5	566,2	478,0	569,4	484,2	-86,2	-85,1	-15,12	-14,95

Видатки на загальнодержавні функції за 2018-2022 роки зросли з 28,6 млрд.грн. до 46,4 млрд. грн на 17,8 млрд.грн., що становить 62,48%. Збільшення фінансування загальнодержавних функцій свідчить про розширення функцій місцевих органів влади.

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу на протязі 2018-2021 років залишалися на рівні від 1,1 до 1,7 млрд.грн., але в 2022 році вони зросли до 11,1 млрд.грн. на 538,5%, що було пов'язано з початком повномасштабного вторгнення росії в 2022 році та збільшенням видатків на

безпеку.

Видатки на економічну діяльність теж зростали на протязі 2018-2021 років, але в 2022 спостерігається зменшення до 61,0 млрд.грн. Видатки на житловокомунальне господарство зростали до 2021 року і досягли піку в 56,7 млрд.грн. Видатки на охорону здоров'я та соціальний захист на протязі аналізованого періоду поступово зменшувались і зазнали мінімального значення в 2022 році. Видатки на освіту є найбільшою сатею видатків місцевих бюджетів, на протязі 2018-2021 років вони зростали, проте в 2022 році в зв'язку повномаштабним вторгненням росії та зв'язаним з цим відтоком населення вони зменшились на 6,75%.

Міжбюджетні трансферти поступово зростали на протязі 2018-2021 років, але у 2022 році зменшилися на 3,1 млрд.грн., що вказує на зміни у розподілі фінансових ресурсів у зв'язку з військовим станом. Аналізуючи видатки місцевих бюджетів України, необхідно провести аналіз структури видатків місцевих бюджетів (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

Структура видатків місцевих бюджетів України за 2018-2022 рр., %

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Загально державні функції	5,01	6,17	8,57	8,07	9,60	4,59	1,53
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,20	0,23	0,38	0,31	2,29	2,09	1,98
Економічна діяльність	13,52	14,46	19,65	19,73	12,61	-0,91	-7,12
Охорона навколишнього природного середовища	0,53	0,60	0,51	0,43	0,11	-0,42	-0,32
Житловокомунальне господарство	5,27	6,07	6,72	9,96	8,39	3,12	-1,57
Охорона здоров'я	16,34	15,86	10,63	5,81	6,40	-9,94	0,59
Духовний та фізичний розвиток	3,31	3,81	4,58	4,81	4,66	1,35	-0,15
Освіта	29,04	33,04	41,71	43,74	47,96	18,92	4,22

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,50	18,22	5,02	4,93	6,03	-19,47	1,10
Міжбюджетні трансферти	1,28	1,54	2,23	2,21	1,95	0,67	-0,26
Всього видатків	100	100	100	100	100	-	-

Основною саттею видатків місцевих бюджетів України є видтки на освіту, так їх частка зросла з 29,04% у 2018 році до 47,96% у 2022 році. Також збільшилась частка видатків на загально державні функції, духовний та фізичний розвиток, громадський порядок, безпеку та судову владу.

У свою чергу частка видатків на охорону здоров'я і соціальний захист та соціальне забезпечення зменшувалась на протязі 2018-2021 років, але в 2022 році в зв'язку з появою тимчасово переміщених осіб, через початок вторгнення росії, частка даних видатків зростає на 0,59% та 1,10% відповідно.

2.2. Аналіз доходної частини бюджету територіальної громади в умовах децентралізації

На думку багатьох експертів саме процес децентралізації є одним з найбільших стимулів для збільшення надходжень до місцевого бюджету (враховуючи зростання територіальних обсягів). Наприклад, Новоселицька міська територіальна громада (Новоселицька МТГ) Чернівецької області впродовж 2017-2022 рр пройшла декілька періодів приєднання громад. Перші вибори 24 грудня 2017 року. До складу громади увійшли місто Новоселиця та 7 населених пунктів (міська рада та 5 старостинських округів: Маршинецький, Рингацький (с.Рингач та с.Шишківці), Рокитненський, Слобідський (с.Слобода та с.Ревківці), Строїнецький. Протягом 2018 року дооб'єдналися ще 2 населених пункти (села Котелеве та Зелений Гай). Після виборів у жовтні 2020 р. до громади приєднали ще 4 населених пункти: Динівці, Довжок, Берестя та Милинівку [31].

Таким чином, станом на 2021 рік площа Новоселицької МТГ складала 220,005 кв. км, а чисельність населення – 28402 мешканців. Головними економічними характеристиками громади є:

- сільськогосподарський характер діяльності регіону з невеликими та нечисельними виробничими підприємствами та сферою торгівлі;

- відсутність підготовлених інвестиційних ділянок у приміських зонах, а також інвесторів (незважаючи на близькість до кордону з Румунією);

- економічна активність мешканців поширюється на багато напрямів: робота у сусідніх Чернівцях; роботи у сільському господарстві і бюджетній сфері; робота у малих місцевих об'єктах сфери торгівлі і послуг; значним джерелом доходів стала робота за кордоном (здебільшого для молоді);

- значний інвестиційний ресурс формується в результаті використання коштів, які пересилають родичам мешканці громади, які працюють за кордоном;

- значна частина підприємств, які функціонують на території громади - це підприємства у сільському господарстві, що досить вигідно для бюджету громади.

Серед найбільших платників до місцевого бюджету (крім бюджетних установ) належать ДП «М'ясо Буковини», АТ «Новоселицький птахокомбінат» (виробництво м'ясних продуктів), ТОВ «ФІОРД» (торгівля, виробництво напівфабрикатів), СТВО «Котелеве» (розведення ВРХ і свиней, вирощування с/г культур), ФГ «Нива-АВК» (вирощування с/г культур). У сільській території переважає сільське господарство, при чому практично в усіх випадках це місцеві підприємці. Найбільші серед них – АПОП «Золотий колос» (Строїнці), ФГ «Нива-АВК» (Маршинці), «Континенталь» (Динівці, Шишківці), «Терранова» (Рокитне), СТВО «Котелеве» (Котелеве). Сільськогосподарське виробництво концентрується на вирощуванні зернових і технічних культур (пшениця, соя, ячмінь, кукурудза).

Враховуючи те, що впродовж майже двох років Україна перебуває в умовах протистояння російській військовій агресії та необхідності

переведення економіки на військові рейки, повернення до середньострокового планування тільки розпочинається і передбачає необхідність швидкого реагування за умови виникнення нових викликів.

Для розробки необхідних бюджетних планів в Новоселицькій МТГ створено робочу групу для напрацювання бюджету до складу якої, зокрема, входять, перший заступник міського голови, а також представники фінансового, юридично-кадрового відділів, відділу бухгалтерського обліку та звітності, а також депутати, які входять до складу постійної комісії з питань бюджету, соціально-економічного розвитку. Аналізуючи динаміку доходів Новоселицькій МТГ необхідно звернути увагу на наступні показники (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка доходів Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., млн. грн.

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Податкові надходження	46,9	65,6	70,1	88,6	97,6	50,7	8,9	108,23	10,13
Неподаткові надходження	9,9	9,3	7,6	9,1	11,6	1,7	2,5	17,42	27,29
Доходи від операцій з капіталом	0,1	0,5	0,2	1,1	0,3	0,2	-0,1	1450,00	-73,95
Офіційні трансферти	72,6	105,6	99,6	150,1	122,6	49,9	-27,5	68,70	-18,35
Цільові фонди	0,1	0,1	0,1	0,01	0,0	-0,1	-0,1	-100,00	-100,0
Всього доходів	129,5	181,1	177,6	249,2	232,2	102,7	-16,9	79,28	-6,81

Динаміка доходів Новоселицької МТГ протягом 2018-2022 років відображає не лише фінансову ситуацію, але й результати діяльності місцевої влади.

Так податкові надходження в аналізований період відзначаються сталим та значним зростанням з 46,9 млн грн до 97,6 млн грн. Навіть в умовах

воєнного стану ця тенденція зберіглась і в 2022 році податкові надходження збільшились на 8,9 млн грн.

Неподаткові надходження також показують стабільний ріст, що може свідчити про розширення джерел фінансування, що сприяє більшій фінансовій стійкості. Показники доходів від операцій з капіталом виявили певну нестабільність та коливання, максимальний обсяг доходів у 2021 році був зумовлений продажем земелі та майна, яке перебувало в комунальній власності.

Офіційні трансферти мали закономірний ріст з 72,6 млн грн у 2018 році до 122,6 млн грн в 2022, що вказує на недостатність власних фінансових ресурсів в громаді.

У цілому динаміка доходів Новоселицької МТГ свідчить про систематичні зусилля місцевої влади у напрямку ефективного фінансового управління.

Для визначення важливості різних складових дохідної бази Новоселицької МТГ, необхідно проаналізувати структуру доходів громади (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Структура доходів Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр. %

Показники	Рік					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Податкові надходження	36,20	36,23	39,47	35,58	42,05	5,85	6,47
Неподаткові надходження	7,67	5,14	4,30	3,68	5,02	-2,65	1,34
Доходи від операцій з капіталом	0,02	0,29	0,12	0,48	0,14	0,12	-0,34
Офіційні трансферти	56,10	58,33	56,10	60,25	52,79	-3,31	-7,46
Цільові фонди	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	-0,01	-0,01
Всього доходів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-	-

Аналізуючи структуру ключових показників доходів місцевого бюджету

протягом 2018-2022 роки можна визначити кілька важливих тенденцій:

Частка податкових надходжень відзначаються стабільним зростанням протягом періоду досягнувши піку в 42,05% в 2022 році.

Частка неподаткових надходжень характеризується загальним зменшенням і досягає мінімального значення в 3,68% в 2021 році.

Для офіційних трансфертів характерно, що їх частка була найбільшою зростала до 2021 року і досягла 60,25%. Проте в 2022 у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення росії обсяг трансфертів зменшився на 7,46%.

В сучасному економічному контексті податкові надходження є ключовим елементом фінансової стабільності та розвитку громади. У цьому контексті важливо проаналізувати динаміку податкових надходжень (рис. 2.1).

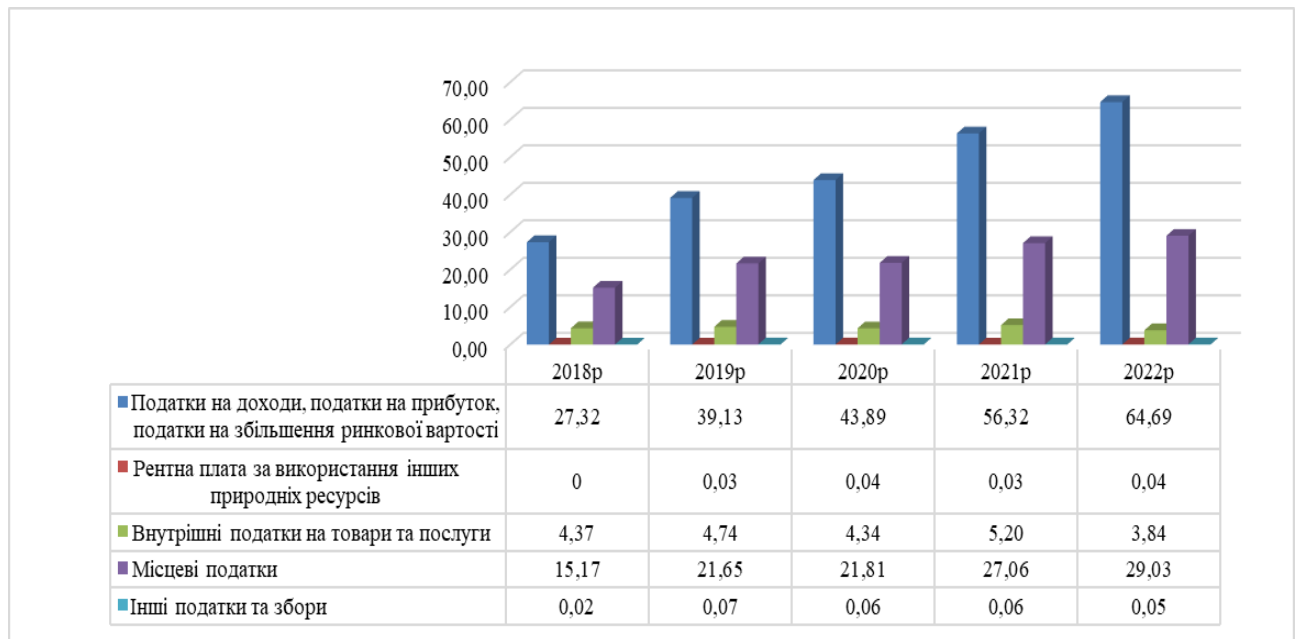

Рис. 2.1 Динаміка податкових надходжень Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр.
млн. грн

В аналізований період спостерігається загальна тенденція збільшення податкових надходжень. Податки на доходи, податки на прибуток та збільшення ринковій власності є основним джерелом збільшення податкових надходжень Новоселицької МТГ їх обсяг зріс з 27,3 млн грн до 64,7 млн грн. Доходи з рентної плати за використання природних ресурсів мали сталі значення, що свідчить про їх невеликий вплив на загальну суму доходів. Сума

внутрішні податків на товари та послуги поступово зростали до 2021 року, але в зв'язку з введенням військового стану та тимчасовою відміною акцизного податку на пальне в 2022 році вони скоротились до 3,8 млн грн. Місцеві податки стали важливим джерелом фінансування, що зумовило збільшення фінансової автономії Новоселицької МТГ.

При цьому, якщо робити прогноз на майбутнє, то зважаючи на те, що Верховною Радою України було прийнято рішення про вилучення з місцевих бюджетів та передачі до кінця військового стану до бюджету державного загальної суми податку на доходи фізичних осіб військовослужбовців (так зване, військове ПДФО) частка якого становить близько 17% всіх надходжень, а також зважаючи на те, що вилучення має відбутися заднім числом є всі підстави вважати, що у майбутньому показники діяльності будуть на більш низькому рівні. Враховуючи те, що саме податкові надходження сприяють наповненню суми бюджетів, необхідно звернути увагу на їх структуру (рис.2.2).

Рис. 2.2 Структура податкових надходжень Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр.%

Розглядаючи структуру податкових надходжень впродовж зазначеного періоду, слід зауважити, що найбільшими є частка надходжень від податку на доходи, податку на прибуток, податку на збільшення ринкової вартості, вона зросла з 58,28% в 2018 році до 66,25% в 2022 році. Хоча часта доходів з

рентної плати за використання інших природних ресурсів є досить невеликою, вона виявляє збільшення з 0,00% в 2018 році до 0,04% в 2022 році. Це може свідчити про певний розвиток використання природних ресурсів. Частка внутрішніх податків на товари і послуги зменшилась з 9,32% в 2018 році до 3,93% в 2022 році, що вказує на зменшення їх ролі в загальній сумі податкових надходжень.

У свою чергу частка місцевих податків залишилась практично незмінною що свідчить про стабільність та певний рівень фінансової автономії Новоселицької МТГ

2.3. Дослідження видаткової частини бюджету територіальної громади

Важливою частиною бюджету будь-якої громади є не лише дохідна, а й видаткова частина. Тобу необхідно звернути увагу на наступні напрямки видатків Новоселицької МТГ (табл. 2.7)

Таблиця 2.7

Динаміка видатків Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., млн грн.

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст,%	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022/ 2021	2022 / 2018	2022/ 2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Загальнодержавні функції	9,8	16,5	21,7	26,9	27,7	17,9	0,8	182,87	3,01
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,00	0,1	3,3	0,6	0,8	0,8	0,2	0,00	40,98
Економічна діяльність	6,0	8,4	14,5	4,7	0,4	-5,6	-4,2	-91,94	-89,68
Охорона навколишнього природного середовища	0,1	0,1	0,0	0,0	0,00	-0,1	0	-100,0	0,00
Житлово-комунальне господарство	6,7	10,7	10,3	13,0	13,3	6,5	0,3	97,05	2,69
Охорона здоров'я	0,0	0,0	0,0	7,2	5,8	5,8	-1,3	0,00	-18,84

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Духовний та фізичний розвиток	1,8	3,1	6,3	9,9	10,9	9,0	0,9	496,72	9,97
Освіта	66,5	102,3	121,1	176,5	159,8	93,2	-16,7	140,06	-9,48
Соціальний захист та соціальне забезпечення	0,5	0,5	0,4	1,6	3,1	2,6	1,5	488,68	91,41
Міжбюджетні трансферти	21,6	27,3	11,7	5,8	4,1	-17,4	-1,6	-80,75	-28,40
Всього видатків	113,3	169,1	189,6	246,4	226,3	113,0	-20,1	99,75	-8,16

Аналізуючи обсяг видатків впродовж 2018-2022 рр., необхідно звернути увагу, що майже по всім статтям видатків Новоселицької МТГ відбувся приріст (і складав у 2022 році порівняно з 2018 роком від 0,83% до 93,25%).

Найбільше зростання продемонстрували видатки на освіту з 2018 року по 2022 вони збільшились на 93,2 млн.грн. або 140,06%. Певне скорочення видатків було зумовлене військовим станом та пов'язаний з ним відтоком населення.

Також тенденції до зростання демонструють видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, за 2018-2022 роки вони зросли на 2,6 млн.грн., а у 2022 році в порівнянні з 2021 роком приріст становив 1,5 млн.грн. Слід зазначити, що такий ріст видатків має прямий зв'язок із дією військового стану, а саме появою внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та членів сімей загиблих військовослужбовців.

Також збільшення видатків спостерігається на загальнодержавні функції за 2018-2022 роки вони зросли на 17,9 млн.грн. Незважаючи на те, що у суспільстві досить поширена думка про те, що подібні видатки необхідно лише систематично скорочувати, насправді їх підвищення має суто об'єктивний характер. Відповідна тенденція пояснюється тим, що нарахування заробітної плати посадових осіб місцевого самоврядування, відповідно до норм чинного законодавства здійснюється за іншою схемою, ніж інших бюджетних працівників і саме тому розмір окладу спеціаліста міської ради може бути

нижчим за мінімальну оплату праці. Саме тому має місце використання коригувальних виплат. Крім того, у подібну статтю розходів також віднесено оплату за комунальні послуги та електроенергію (вартість яких впродовж останніх років суттєво зростала) та видатки на придбання канцелярських товарів (в першу чергу, паперу та тонеру).

Щодо видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу то в 2020 році значний ріст їх обсягу був пов'язаний з вкладенням коштів в протипожежний захист та рятування.

Видатки на економічну діяльність показують значний приріст у 2018-2021 роки, але 2022 році відбулось значне скорочення в зв'язку з перерозподілом фінансових ресурсів.

Необхідною умовою для виявлення вагомості та закономірності розподілу видатків Новоселицької МТГ, необхідно провести аналіз структури видатків громади (табл. 2.8)

Таблиця 2.8

Структура видатків Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., %

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022/ 2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Загальнодержавні функції	8,59	9,76	11,46	10,92	12,85	4,26	1,93
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,00	0,08	1,77	0,25	0,38	0,38	0,13
Економічна діяльність	5,46	5,02	7,68	1,97	0,26	-5,2	-1,71
Охорона навколишнього природного середовища	0,14	0,05	0,00	0,00	0,00	-0,14	0,00
Житлово-комунальне господарство	5,90	6,37	5,48	5,31	5,95	0,05	0,64
Охорона здоров'я	0,00	0,00	0,00	2,93	2,61	2,61	-0,32
Духовний та фізичний розвиток	1,62	1,89	3,30	4,04	5,83	4,21	1,79
Освіта	58,85	60,41	63,88	71,56	70,50	11,65	-1,06

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	0,53	0,32	0,25	0,67	1,60	1,07	0,93
Міжбюджетні трансферти	18,91	16,10	6,18	2,35	0,02	-18,89	-2,33
Всього видатків	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	-	-

Розглядаючи структуру видатків громади, очевидно, що найбільша частка фінансів спрямовується на освіту, так, протягом 2018-2022 років частка видатків на освіту становила від 58,65% до 71,56% в загальній структурі видатків. Загальнодержавні функції громади за 5 років зросли на 4,26%.

Варто звернути увагу на структуру міжбюджетних трансфертів, які протягом аналізованого періоду знизилися на 18,89%.

Найменший обсяг видатків, було спрямовано на соціальний захист та соціальне забезпечення, приріст становить лише 1,07%.

Новоселицька МГТ налічує 5 закладів дошкільної освіти та 13 закладів загальної середньої освіти (серед яких: 2 – гімназії з дошкільним відділенням та початковою школою, 6 – ліцеї з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією, 5 - ліцеї з початковою школою та гімназією).

Враховуючи те, що саме на освітню галузь впродовж останніх років витрачалася найбільша частина видатків доцільним буде проведення аналізу (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка видатків на освіту Новоселицької МГТ за 2018-2022 рр., млн.грн.

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дошкільна освіта	10,6	13,5	13,8	17,9	16,4	5,7	-1,5	53,80	-8,63
Загальна середня освіта	55,9	88,7	99,8	139,9	129,0	73,0	-10,8	130,52	-7,76

Продовження таблиці 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи із дітьми	0,0	0,0	5,7	8,8	8,7	8,7	-0,1	0,00	-1,35
Інші заклади та заходи у сфері освіти	0,0	0,0	1,7	9,7	5,2	5,2	-4,5	0,00	-45,97
Всього видатків	66,6	102,3	121,1	176,5	159,5	92,8	-17,0	139,30	-9,65

За п'ятирічний період спостерігається певний ріст видатків на дошкільну освіту, загальносередню освіту, позашкільну освіту та заходи із позашкільної роботи із дітьми, інші заклади та заходи у сфері освіти особливо в 2021 році, однак у 2022 році видатки незначно скоротилися, що було пов'язано дією війського стану

Найменше скрочення зазнали видатки на позашкільну освіту та заходи із позашкільної роботи із дітьми 0,1 млн.грн., що свідчить про розвиток позашкільної освіти.

Аналіз структури видатків на освіту свідчить про значний обсяг ресурсів спрямованих на освітні програми з підтримкою дошкільної та загальносередньої освіти, а також розвитку позашкільної освіти. Доцільним буде проведення аналізу структури видатків на освіту Новоселицької МТГ (табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Структура видатків на освіту Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., %

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Дошкільна освіта	16,02	13,27	11,4	10,17	10,29	-5,73	0,12
Загальна середня освіта	83,98	86,73	82,4	79,25	80,9	-3,08	1,65

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи із дітьми	0,00	0,00	4,73	5,03	5,49	5,49	0,46
Інші заклади та заходи у сфері освіти	0,00	0,00	1,47	5,55	3,32	3,32	-2,23
Всього видатків	100	100	100	100	100	-	-

Можна стверджувати що фактично більше 80% видатків здійснюється на загальну середню освіту, приріст яких зменшився на 3,08%. Протягом 5 років видатки на дошкільну освіту зменшилися на 5,73%. Із 2020-2022 роки здійснюються видатки на позашкільну освіту, частка яких займає від 4,73% до 5,49%.

В житлово-комунальному господарстві, що включає в себе витрати на утримання і покращення житлового фонду та муніципальної інфраструктури, закладено ключовий фундамент для забезпечення комфорту та якості життя громадян, тому доцільним буде проведення аналізу (табл. 2.11)

Таблиця 2.11

Динаміка видатків на житлово-комунальне господарство Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., млн.грн.

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Житлове господарство	0,0	0,0	0,4	0,8	0	0	-0,8	0	0
Комунальне господарство	6,5	10,6	9,7	11,6	13,3	6,7	1,6	-3,03	0,14
Інша діяльність у сфері житлово-комунального господарства	0,1	0,1	0,1	0,5	0,1	0,0	-0,4	-1,92	-0,81
Всього видатків	6,6	10,7	10,3	13,0	13,4	6,7	0,4	-3,01	0,03

Набільший обсяг видатків припадає на комунальне господарство, яке характеризується стабільним зростанням протягом всього, аналізованого періоду, що пов'язано з розвитком муніципальної інфраструктури та покращенням якості комунальних послуг.

Видатки на іншу діяльність у сфері житлово-комунального господарства та житлове господарство є менш значущими, але вказують, що надаються надаються певні спеціалізовані та додаткові послуги. Для розуміння розподілу ресурсів, напрямків їхнього використання доцільним буде проведення аналізу структури видатків на житлово-комунальне господарство (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Структура видатків на житлово-комунальне господарство Новоселицької МТГ за 2018-2022 рр., млн.грн.

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Житлове господарство	0	0	4,75	6,16	0	0,00	-6,16
Комунальне господарство	98,20	98,88	94,09	89,29	99,16	0,96	9,87
Інша діяльність у сфері житлово-комунального господарства	1,80	1,12	1,16	4,55	0,84	-0,96	-3,71
Всього видатків	100,00	100,00	99,81	100,00	100,00	-	-

Можна стверджувати, що фактично більше 90% видатків здійснюється на комунальне господарство, приріст яких збільшився на 0,96%. Частки видатків на житлове господарство та іншу діяльність у сфері житлово-комунального господарства не мали номінального значення так як зазвичай не займали на 5% від загальної суми видатків.

2.4 Аналіз міжбюджетних трансфертів у збалансуванні бюджету територіальної громади

Враховуючи те, що кожен бюджет має різну фінансову спроможність, за умови впровадження децентралізації та з метою так званого вирівнювання основних показників, використовувати міжбюджетні трансферти, тобто, кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними різновидами трансфертів на сучасному етапі є:

- базова дотація – трансферт, що передається з державного бюджету до місцевого з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

- субвенції – кошти, які надаються з метою досягнення позитивних результатів в окремих напрямках діяльності (найбільш поширеним прикладом може бути освітня субвенція або субвенція на інклюзію);

- додаткові дотації;

- реверсна дотація – кошти, які передаються з місцевих бюджетів до державних задля горизонтального вирівнювання рівня податкоспроможності територій [32, 34, 37].

Аналізуючи особливості міжбюджетних трансфертів у збалансуванні бюджету територіальної громади, необхідно звернути увагу на наступні показники (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Динаміка отриманих Новоселицькою МТГ міжбюджетних трансфертів за 2018-2022рр., млн. грн

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	8,2	15,0	18,5	30,3	31,0	22,8	0,7	277,15	2,31

Продовження таблиці 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	50,6	66,2	65,8	101,7	84,4	33,7	-17,2	66,71	-16,97
Дотації з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	8,1	9,7	4,8	5,0	3,2	-4,8	-1,8	-59,82	-35,50
Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	5,6	14,6	10,4	13,0	3,8	-1,7	-9,2	-31,79	-70,55
Офіційні трансферти	72,6	105,6	99,6	150,1	122,5	49,9	-27,5	68,74	-18,35

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що Новоселицька МТГ протягом аналізованого періоду залишається не податкоспроможною та потребує додаткових ресурсів. Так, базова дотація на протязі аналізованого періоду зросла на 22,2 млн.грн. або 277,15%.

Субвенції із державного бюджету місцевим бюджетам у 2021 році становить найвищий показник – 101,7 млн.грн. за аналізований період, що пов'язано із збільшенням освітньої субвенції та наданням субвенції за програмою «Спроможна школа для кращих результатів».

Аналізуючи дотації із місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам спостерігається тенденція спаду із 8,1 млн.грн. у 2018 році показник знизився до 3,2 млн. у 2022 році, що становить 59,82%. Дана ситуація пов'язана із тим, що у 2022 році громада отримала найнижчу дотацію на утримання закладів освіти та охорони здоров'я. Субвенції, які надає громада іншим місцевим бюджетам є нерівномірною. У 2022 році розмір наданої субвенції був найнижчим та становив 3,8 млн.грн. Аналіз структури міжбюджетних трансфертів необхідний для розуміння розподілу фінансових ресурсів громади (табл. 2.14)

Таблиця 2.14

Структура отриманих Новоселицькою МТГ міжбюджетних трансфертів
за 2018-2022 рр., %

Показники	Роки					Абсолютний приріст, +,-	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2018	2022 / 2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	11,33	14,20	18,63	20,21	25,33	14,00	5,12
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	69,70	62,90	66,04	67,72	68,87	-0,83	1,15
Дотації з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	11,22	9,10	4,89	3,38	2,67	-8,55	-0,71
Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	7,75	13,8	10,44	8,69	3,13	-4,62	-5,56
Офіційні трансферти	100	100	100	100	100	-	-

Найбільшу питому вагу у структурі міжбюджетних трансфертів займають субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, які протягом 2018-2022 років коливаються на рівні від 62,9 % до 68,87 %.

Найменшу питому вагу займають субвенції, з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам, у 2022 році питома вага займає 3,13%, а протягом досліджуваного періоду відсоток знизився на 4,62 %.

Таким чином, впродовж останніх років спостерігалось зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів у збалансуванні бюджету Новоселицької територіальної громади, що обумовлено не досить сприятливими внутрішніми обставинами.

Аналіз динаміки міжбюджетних трансфертів є важливим елементом в

збалансуванні бюджету територіальної громади (рис. 2.3)

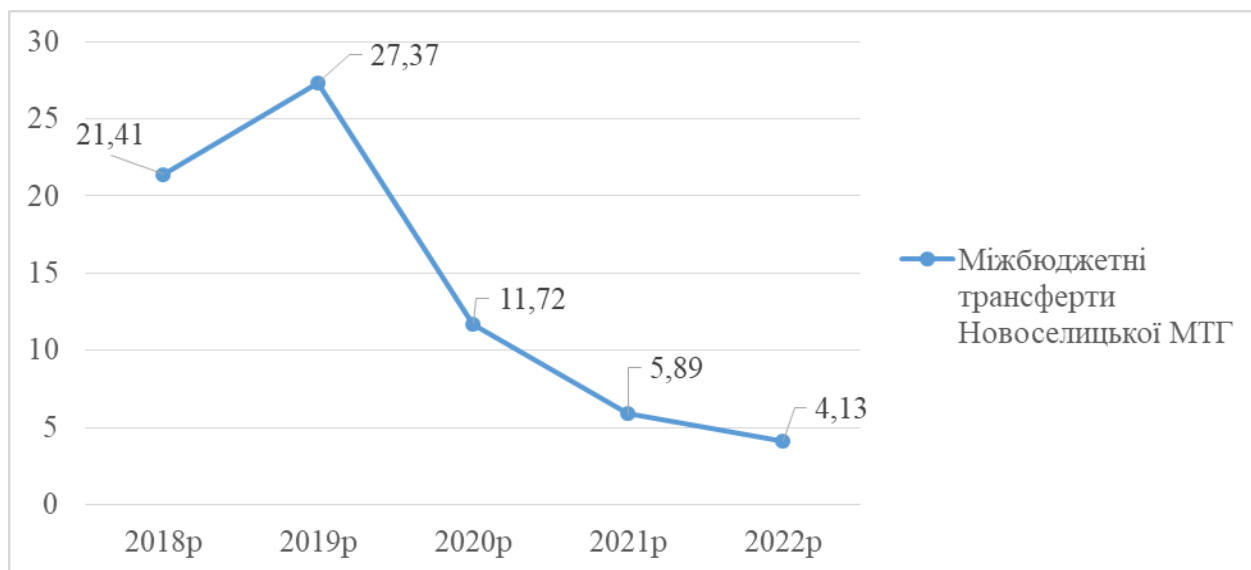

Рис 2.3 Аналіз динаміки наданих Новоселицькою МТГ міжбюджетних трансфертів

Для наданих міжбюджетних трансфертів Новоселицькою МТГ характерне зменшення їх обсягу протягом аналізованого періоду від 21,4 млн.грн в 2018 році до 4,1 млн.грн. в 2022році.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження місцевого бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку території в умовах децентралізації сформовано наступні висновки:

- здійснено дослідження місцевих бюджетів України. Проаналізувавши динаміку доходів місцевих бюджетів за 2018-2022 роки виділяються податкові надходження які стабільно зростали, але свою чергу найбільше зменшились доходи від органів державного управління. Основною саттею видатків місцевих бюджетів України є видтки на освіту;

- виконано аналіз дохідної частини бюджету територіальної громади в умовах децентралізації. Виявлено, що найбільшим джерелом власних надходжень Новоселицької МТГ є податкові надходження, що вказує на

недостатність власних фінансових ресурсів в громаді.

- досліджено видаткову частину бюджету територіальної громади. необхідно звернути увагу, що майже по всіх статтях видатків Новоселицької МТГ відбувся приріст. Найбільше зростання продемонстрували видатки на освіту. Певне скорочення видатків було зумовлене військовим станом та пов'язаний з ним відтоком населення.

- проведено аналіз міжбюджетних трансфертів у збалансуванні бюджету територіальної громади. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що Новоселицька МТГ протягом аналізованого періоду залишається не податкоспроможною та потребує додаткових ресурсів. Для наданих міжбюджетних трансфертів Новоселицькою МТГ характерне зменшення їх обсягу протягом аналізованого періоду.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

3.1. Зарубіжний досвід децентралізації: особливості та механізми

Розглядаючи особливості децентралізації в іноземних країнах, слід звернути увагу на Італію, Польщу та Румунію, як представників різних європейських регіонів, що дасть можливість порівняти головні особливості, переваги та недоліки.

Аналізуючи специфіку процесу децентралізації в Італії слід зазначити, що у запровадженому трирівневому поділі держави повноваження кожної ланки дуже часто збігаються. Це спричинено тим, що законодавчі органи Італії не встановили чітких переліків та меж у діяльності регіонів, провінцій та комун під час вирішення конкретних завдань, що досить часто приводить до конфліктних ситуацій. Навіть у процесі перерозподілу фінансових ресурсів серед органів міського самоврядування через недосконалість законодавчої бази реформ найменші адміністративні одиниці страждають. Найбільше подібний недолік розповсюджується на комуни, які досить часто недоотримують належне фінансування для забезпечення нормального функціонування та виконання взятих зобов'язань [51].

В італійських регіональних бюджетах зосереджується видатки на освіту, охорону здоров'я, забезпечення нормального функціонування транспортних мереж, надання адміністративних послуг для промисловості та бізнесу. Повноваження регіону є найбільш значимими та важливими, в той час як наступними рівні провінція (середній рівень) та комуна (найнижчий рівень) мають дещо обмежені можливості як в процесі фінансового забезпечення, так і ефективного прийняття, рішень для подальшого результативного управління (табл. 3.1).

Рівні управління громадою в Італії

Рівень	Особливості	Чисельність	Повноваження
Регіон	Найбільша структурна одиниця у системі місцевого самоврядування. У межах повноважень, регіони мають право приймати участь у програмах та проектах ЄС	20	Освіта, охорона здоров'я, транспорт та цивільна авіація, планування територіальних одиниць та їх розвиток, надання адміністративних послуг для бізнесу та промислових підприємств
Провінція	Середня управлінська ланка країни. Головним органом є Рада правління до складу якої, залежно від загальної кількості населення може входити від 24 до 45 осіб. Специфічним завданням є підтримка співробітництва та партнерства	110	- підтримка та модернізація громадського транспорту; - ремонт доріг та супутньої інфраструктури у межах провінції; - забезпечення управління на території та екологічного захисту (включаючи, вивіз та сортування сміття); - нагляд за особливостями функціонування середньої освіти; - створення центрів зайнятості та надання соціальних послуг; - розвиток культури, спорту та туризму.
Комуна	Найменша ланка функціонування системи, яка вирізняється найбільшою близькістю до громад. Залежно від чисельності населення, до складу Ради може входити від 12 до 60 учасників. Головними обов'язками мера є виконання частини делегованих повноважень, ведення обліку смертності, народжуваності	8000	- встановлення розмірів та створення умов для стягнення місцевих податків; - сприяння діяльності місцевої поліції; - нагляд за початковою та середньою освітою; - надання дозволів на торгівлю; - надання соціального житла

Таким чином, аналізуючи особливості функціонування та розвитку рівнів управління громадою в Італії, слід зазначити, що нижчий рівень комуни (який можна співставити з нашим місцевим рівнем) є досить обмеженим в своїх правах та обов'язках (зокрема й фінансових), що створює додаткові проблеми й складнощі в результативному управлінні.

Головна мета провадження реформи децентралізації у Польщі полягає у необхідності забезпечення самостійного та результативного функціонування кожного регіону, формування нових та максимально відкритих політичних

інститутів, а також збільшення впливу інститутів громадянського суспільства [4]. Додатковим напрямком було перегляд розподілу фінансових надходжень (рис.3.1).

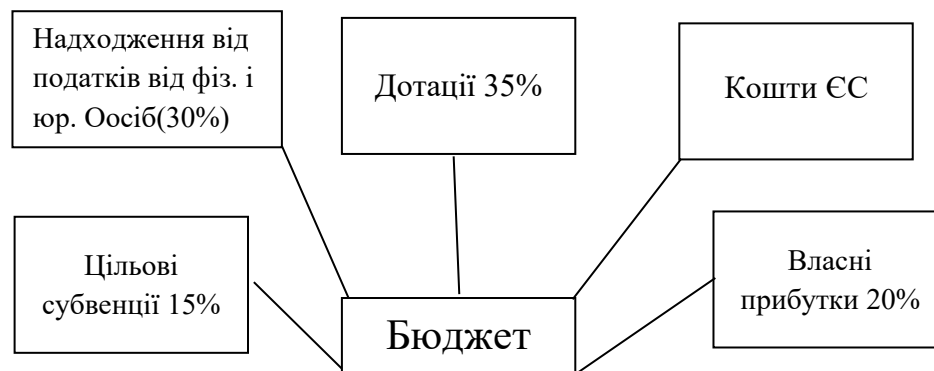

Рис. 3.1 Механізм формування децентралізованого бюджету у Польщі [46]

Таким чином, саме завдяки використанню широко спектру різноманітних надходжень до місцевих бюджетів країни, можна говорити про результативність процесу децентралізації та наявність змоги до ефективного та оперативного виконання всіх покладених зобов'язань. Зокрема, надходження від податків до місцевих бюджетів країни становить 30%, що є досить суттєвим показником. При цьому, на самому нижчому рівні (у гмінах) залишається 38% від податків на доходи фізичних осіб та 5% , отриманих у вигляді надходжень від податку на прибуток осіб юридичних [41, 42].

Крім того, незалежність гміни є досить високою, так як вищим керівництвом Польщі дозволяється використання близько 85% коштів виключно на власний розсуд без досягнення узгоджень з органами центральної влади.

Розглядаючи специфіку децентралізації на території Румунії, необхідно звернути увагу на відносну тривалість та складність процесу. Досягнення узгодженості у процесі розподілу фінансів сприяло наданню можливостей для певної концентрації фінансових ресурсів на місцевому рівні та подальшого їх розподілення і використання виключно на власний розсуд. Відповідно до

Законодавства Румунії, вона розділена на 8 регіонів, що розвиваються, але самі по собі не є адміністративними одиницями, а лише слугують координаторами та посередниками регіонального розвитку. Регіони розвитку включають у себе 41 жудець та 1 муніципію (так також виділяється столиця Румунії – Бухарест) [28, 30, 35]. Жудеці поділені на 2686 комун та 256 інших муніципій. Саме комуни і муніципії приймаються за найменші адміністративно-територіальні одиниці країни (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Рівні управління громадою в Румунії

Рівень	Місцеві представницькі органи влади	Місцеві виконавчі органи влади	Повноваження
Жудець	Рада Жудеця	Голова Ради Жудеця	- координування діяльності місцевих рад; - управління та контроль за якістю та ефективністю надання державних послуг; - затвердження бюджету жудеця та формування його видатків
Муніципій (місто)	Рада муніципію	Прімар	- адміністрування права власності на об'єкти, які знаходяться на території муніципію; - впровадження та затвердження місцевих податків; - захист інвестиційних інтересів міста; - стратегія економічного та соціального розвитку
Комуна	Рада Комуни	Прімар комуни	- забезпечення діяльності комунального господарства; - доставляння публічних послуг громадянам; - встановлення місцевих податків

Отже, аналізуючи особливості та механізми зарубіжного досвіду децентралізації на прикладі таких країн як Італія, Польща та Румунія, необхідно зазначити, що найбільш оптимальним варіантом, який можна було б перейняти та розвивати на території України є саме польський досвід, так як його застосування дає можливості для акумулювання значного обсягу фінансів на місцевому рівні. Але одразу необхідно розуміти, що втілення його у первинному вигляді на території України майже неможливе та що

впровадження окремих напрямків потребу тривалого періоду Компромісним варіантом може вважатися досвід Румунії у частині надання більших повноважень у сфері встановлення податків та використання отриманих коштів. Але з метою ефективного застосування необхідного враховувати існуючі виклики та можливості українських громад.

3.2 Напрями та перспективи розвитку об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації

Об'єднані територіальні громади є першоосновою для забезпечення ефективного та результативного реагування на проблеми та виклики, які мають місце. Саме тому необхідно враховувати ключові напрями на підставі яких визначаються перспективи розвитку:

- інституціональний – розширення сфер інституційної спроможності територіальних громад, розвитку партнерських відносин між місцевими органами влади та неурядовими організаціями;

- функціональний – законодавче визначення функцій, а також повноважень, властивих всім суб'єктам управління на принципах субсидіарності, розвиток механізмів взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування на кожному рівні;

- організаційний – формування нової мережі соціальних установ за допомогою якої існує можливість забезпечити доступність, а також якість соціально значущих послуг);

- фінансовий – впровадження нових інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери регіону[43, с. 49].

Одним з ключових документів для розвитку об'єднаних громад є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, стратегічна мета якої полягає у розвитку та єдності, орієнтованих на людину, а саме на гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні . Стратегічна мета державної регіональної політики до

2027 року досягається на основі 3 наступних стратегічних цілей:

- формування держави, яка буде згуртованою в соціальному, гуманітарному, економічному та екологічному, без пекового та просторовому вимірах;

- підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;

- розбудова ефективного багаторівневого управління [24, с. 176].

На даному етапі, коли війна внесла у всі територіальні одиниці свої корективи, здійснюється формування та обговорення нових нормативно-законодавчих актів України, окремі з них стосуються місцевого самоврядування, ОТГ. Так, прийнято зміни до низки законів, які регламентують оподаткування бізнесу, користування надрами, навколишнього природного середовища тощо. Україна формує чотири спецфонди для відбудови країни: фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури України, фонд відновлення та трансформації економіки, фонд обслуговування та погашення державного боргу, фонд підтримки малого та середнього бізнесу [25, 36, 39]

З моменту початку об'єднання територіальних громад, при розгляді напрямків та перспектив розвитку об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації, головна увага приділялася саме фінансовому аспекту як першооснові для забезпечення подальшого розвитку. Аналізуючи особливості надходження фінансів та виконання місцевих бюджетів, необхідно звернути увагу на існування значної чисельності проблематичних аспектів, що, в свою чергу потребує певних дій [40, с. 116]. Наприклад, на сучасному етапі певної уваги потребує забезпечення ефективного управління земельними ресурсами, комунальним майном, встановлення та збирання адміністративних платежів. Наприклад, на місцевому рівні зараз досить поширена практика неправомірного встановлення низьких ставок податків на земельні ділянки, податку на нерухоме майно, які відрізняються від граничних ставок, встановлених Податковим кодексом України. У результаті подібної діяльності, яка в багатьох випадках виникає в результаті відсутності повноцінного розуміння негативних наслідків подібної діяльності [26, 21].

Однією з перспектив розвитку об'єднаних територіальних громади в умовах децентралізації є результативне застосування нової законодавчої бази, яка суттєво посилила консолідацію в країні та створила належні умови, а також механізми для формування спроможних територіальних громад (незалежно від їх розміру), які об'єднують свої зусилля для вирішення сукупності нагальних проблем [28, 29, 44].

Враховуючи те, що на сучасному етапі Україна перебуває у стані війни, важливо звернути увагу на існування 4 актуальних напрямів над якими необхідно працювати:

- розмежування на законодавчому рівні повноважень між державою та місцевим самоврядування (це питання є наймасштабнішим і потребує значних зусиль для повноцінного вирішення) у випадку, якщо всі необхідні дії будуть зроблені правильно та з врахування в тому числі й закордонного досвіду, є можливості для збільшення податкових надходжень, що сприятиме і стабілізації фінансової централізації;

- створення умов для забезпечення належного рівня публічної служби;

- забезпечення подальшого та результативного корегування адміністративного устрою;

- врахування прав внутрішньо переміщених осіб, так як це дасть змогу вирішити питання їх голосування на місцевих виборах і створить необхідне відчуття єдності з певною громадою та бажання сприяти її подальшому розвитку [48, с.116].

Також перспективним є врахування зарубіжного досвіду для розвитку Новоселицької МТГ в умовах децентралізації (в тому числі й фінансової) є:

1. Розвиток міжмуніципальної співпраці. Міжмуніципальна інтеграція може відбуватися шляхом придбання послуг «великого» муніципалітету декількома «маленькими» муніципалітетами, створення окремих організацій для реалізації конкретних програм або напрямів (наприклад, транспортну компанію), органами управління яких є представники декількох муніципалітетів, забезпечити партнерство між різними муніципалітетами для

реалізації великих проєктів (наприклад, у Фінляндії існують 262 об'єднання муніципалітетів, що співпрацюють в сферах освіти, захисту дітей, електро- та водопостачання тощо) [23, 27].

2. Сприяння підвищенню ефективності використання місцевих податків та зборів, удосконалення механізму їх використання (що є особливо актуальним для податку на майно та на використання земельних ділянок). Наприклад, ставка плати за землю становить від 1% до 3% від нормативної грошової оцінки ділянки, однак якщо органи місцевого самоврядування не проводили переоцінку – позитивний вплив суми надходжень від цього податку менш відчутний. Також доцільно встановити прогресивну шкалу оподаткування для кожного наступного нерухомого майна відмінного від земельної ділянки [50, с. 130].

3. Максимальне сприяння інвестиційній діяльності в регіоні. В першу чергу важливо забезпечити проведення інвентаризації власних активів, які є у власності громад (наприклад, природних, людських).

Проте, досі у громаді надто малу частку складають орендна плата за земельні ділянки з фізичних і юридичних осіб і земельний податок від власників земельних ділянок (сумарно близько 8%), що свідчить про потребу подальшої інвентаризації земель.

Результатом проведеної інвентаризації власних активів першочерговим є створення єдиної бази нерухомості, що підвищить ефективність управління майном громади. Також слід звернути увагу на визначення конкурентних переваг, створення інвестиційних проєктів громад (для найбільш зацікавлених потенційних інвесторів). Важливе значення має також створення стратегії розвитку власних територій, забезпечення публічності та відкритості відповідних територій, забезпечення публічності та відкритості інформації, а також можна надати певні податкові знижки, податкові канікули, застосовувати диференційовані ставки податків

Також слід звернути увагу на визначення конкурентних переваг, створення інвестиційних проєктів громад (для найбільш зацікавлених

потенційних інвесторів). Важливе значення має також створення стратегії розвитку власних територій, забезпечення публічності та відкритості відповідних територій, забезпечення публічності та відкритості інформації, а також можна надати певні податкові знижки, податкові канікули, застосовувати диференційовані ставки податків для підприємств, що обирають інвестування в громаду, при цьому попередньо проаналізувавши потенційну вигоду від даного рішення [49].

4. Удосконалення системи місцевих запозичень, а також стимулювання розвитку фінансових ринків, що сприяє поліпшенню місцевих бюджетів та сприяє покращенню інвестиційного потенціалу. Важливе запровадження має система стимулів для потенційних інвесторів у місцеві боргові інструменти, наприклад, вносячи зміни в оподаткування доходів, інвестування у муніципальні цінні папери, спрощенні процесу випуску облігацій місцевих позик доречним буде створення єдиної установи, яка централізовано здійснюватиме більшу частину операцій пов'язаних з випуском облігацій (для прикладу можна розглянути подібну процедуру, що наявна в багатьох штатах США); для розвитку системи місцевих запозичень необхідно зняти законодавчі обмеження на здійснення зовнішніх запозичень залежно від категорій місцевих рад, запровадивши натомість обов'язкову процедуру отримання місцевими радами кредитного рейтингу для отримання дозволу на здійснення зовнішніх запозичень; також варто розширити перелік форм випуску облігацій, в тому числі забезпечених майном чи дохідних векселів [38, с. 31].

5. Створення єдиної та результативної бази даних, що стимулюватиме громадян до участі у розвитку власних справ, що також призведе до зменшення корупційних ризиків та дозволить систематично проводити всебічний аналіз особливостей діяльності органів місцевого самоврядування [33, с. 285].

Таким чином, аналізуючи напрями та перспективи розвитку об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації, необхідно звернути увагу на такі важливі аспекти як забезпечення належного розвитку взаємодії між центральними та місцевими органами влади, а також між владою та

громадським суспільством. Також важливо звернути увагу на такий важливий аспект як забезпечення належних умов для розвитку фінансової децентралізації.

Для Новоселицької МТГ варто виділити декілька основних напрямів розвитку:

1. Створення програми залучень інвестицій в місцеву економіку. Це зумовлено специфікою місця розташування громади. Близькість до кордону з Румунією та Молдовою, а також відкриття пункту пропуску в Дяківцях дає змогу в перспективі відкрити великий логістичний центр. Однак для цього необхідне формування ефективної системи маркетингу громади, що повинно збільшити промоційні можливості громади. В перспективі це дозволить спростити налагодження контакту з потенційними інвесторами та допоможе представляти їм пропозиції для співпраці.

2. Розвиток та модернізація транспортної інфраструктури. Для повноцінного використання логістичного потенціалу громади необхідно провести модернізацію та розвиток транспортної інфраструктури, більшість якої збудована, ще за часів СРСР, що дозволить збільшити мобільність мешканців громади з одного боку та логістичну привабливість з іншого.

3 Збільшення рівня привабливості громади, як місця проживання. Вагомою проблемою громади, що не дає їй повноцінн розвиватись є відтік працездатного населення. Необхідною умовою для підвищення, привабливості громади, як місця проживання є оновлення інфраструктури комунального майна, розвиток інфраструктури для безпечного та комфортного життя громадян, покращення якості освіти та медичних послуг.

Висновки до розділу 3

У процесі обґрунтування напрямів та перспектив децентралізації як чинника сталого соціально економічного розвитку розвитку сформовані наступні висновки:

- досліджено зарубіжний досвід децентралізації: особливості та

механізми. Проаналізовано досвід Італії, Румунії та Польщі. Необхідно зазначити, що найбільш оптимальним варіантом, який можна було б перейняти та розвивати на території України є саме польський досвід, так як його застосування дає можливості для акумулювання значного обсягу фінансів на місцевому рівні;

- проаналізовано напрями та перспективи розвитку об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації. Важливе значення має належне забезпечення взаємодії між центральними та місцевими органами влади, що сприятиме подальшому розвитку й врахуванню якомога більшої чисельності викликів перспективним є врахування зарубіжного досвіду для розвитку Новоселицької МТГ в умовах децентралізації, а також виділення декількох основних напрямів розвитку. Для Новоселицької МТГ варто виділити декілька основних напрямів розвитку: створення програми залучень інвестицій в місцеву економіку, розвиток та модернізація транспортної інфраструктури, збільшення рівня привабливості громади, як місця проживання.

ВИСНОВКИ

В процесі аналізу теоретичних, методичних та практичних аспектів децентралізації як чинника сталого соціально-економічного розвитку розвитку території сформульовані наступні висновки:

1. Проаналізувавши підходи науковців до визначення терміну «Децентралізація», вважаємо, що децентралізація – це чітко регламентований процес поступової передачі частини повноважень від вищих органів влади до місцевих органів влади, що є необхідною умовою для забезпечення їх фінансової дієздатності. Основне завдання децентралізації - відійти від моделі державної централізації, забезпечити потенціал місцевого самоврядування, створити ефективну систему регіональної організації влади в Україні, повністю реалізувати положення Європейської хартії місцевого самоврядування, принципи взаємодоповнюваності, всюдисущості та фінансової самодостатності. Основними напрямками децентралізації є політична, адміністративна, фіскальна та економічна децентралізація.

2. Процес децентралізації неможливий без надання певної фінансової незалежності. При цьому, вкрай важливо, щоб певна підтримка держави була присутня (зокрема, у частині виконання делегованих повноважень у сфері освіти та медицини, тобто, сферах, які потребують найбільшого вкладення для подальшого ефективного виконання покладених зобов'язань), але не спостерігалось повернення до жорсткого та централізованого контролю за використанням, зокрема, власно зароблених коштів.

3. Необхідно зазначити, що повноцінний розвиток децентралізації неможливий без використання таких складових як соціальний, економічний, фінансовий, правовий та політичний механізми, застосування яких має носити комплексний характер і бути зміненим в залежності від існуючих потреб та з врахуванням викликів. Під час дослідження було удосконалено фінансовий механізм управління розвитком території в процесі децентралізації.

4. Проаналізувавши динаміку доходів місцевих бюджетів за 2018-2022

роки виділяються податкові надходження які стабільно зростали, але свою чергу найбільше зменшились доходи від органів державного управління. Проте зріст податкових надходжень місцевих бюджетів та зменшення доходів від органів державного управління свідчить, що відбулось збільшення самостійності місцевих бюджетів відповідно і їх фінансової спроможності. Основною саттею видатків місцевих бюджетів України є видтки на освіту;

5. Виявлено, що найбільшим джерелом власних надходжень Новоселицької МТГ є податкові надходження, але найбільшим джерелом доходів все ж офіційні трансферти, що вказує на недостатність власних фінансових ресурсів в громаді. У цілому динаміка доходів Новоселицької МТГ свідчить про систематичні зусилля місцевої влади у напрямку ефективного фінансового управління.

6. Майже по всіх статтях видатків Новоселицької МТГ відбувся приріст. Найбільше зростання продемонстрували видатки на освіту. Певне скорочення видатків було зумовлене військовим станом та пов'язаний з ним відтоком населення. Аналіз структури видатків на освіту свідчить про значний обсяг ресурсів спрямованих на освітні програми з підтримкою дошкільної та загальносередньої освіти, а також розвитку позашкільної освіти.

7. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що Новоселицька МТГ протягом аналізованого періоду залишається не податкоспроможною та потребує додаткових ресурсів. Так, базова дотація на протязі аналізованого періоду зросла на 14%. Для наданих міжбджетних трансфертів Новоселицькою МТГ характерне зменшення їх обсягу протягом аналізованого періоду. Загалом динаміка міжбюджетних трансфертів Новоселицької МТГ свідчить про систематичні зусилля місцевої влади у напрямку ефективного фінансового управлінн, але не дає бажаних результатів.

8. Проаналізувано досвід Італії, Румунії та Польщі. У Польщі діє ефективна система місцевого фінансування, яка дозволяє залишати на місцевому рівні якомога більше коштів, а отже і використовувати їх максимально ефективно для сприяння власного розвитку. Специфічним є

характер децентралізації у Румунії (незважаючи на відносно довгий шлях прийняття відповідних рішень спостерігається надання громадам значного обсягу повноважень, в тому числі й в сфері фінансової децентралізації). Необхідно зазначити, що найбільш оптимальним варіантом, який можна було б перейняти та розвивати на території України є саме польський досвід, так як його застосування дає можливості для акумулювання значного обсягу фінансів на місцевому рівні.

9. Для Новоселицької МТГ варто виділити декілька основних напрямів розвитку гроди: створення програми залучень інвестицій в місцеву економіку, розвиток та модернізація транспортної інфраструктури, збільшення рівня привабливості громади, як місця проживання. Важливе значення має належне забезпечення взаємодії між центральними та місцевими органами влади, що сприятиме подальшому розвитку й врахуванню якомога більшої чисельності викликів. Для Новоселицької МТГ варто виділити декілька основних напрямів розвитку: створення програми залучень інвестицій в місцеву економіку, розвиток та модернізація транспортної інфраструктури, збільшення рівня привабливості громади, як місця проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боковикова Є.О. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XXIII науково-практичної конференції*. Харків, 2020.- 293 с. 5
2. Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М., Захарченко Е.М., Курінний О.В., Топпервін Н. Децентралізація публічної влади: досвід Європейських країн та перспективи України. Київ, 2012. 127 с.
3. Боярський О. О. Становлення феноменології муніципальної людини в межах громадянського суспільства і держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 110–118
4. Бібік Н. В., Шаповал Г. М. Аналіз міжнародного досвіду розвитку територіальних громад та визначення напрямків його впровадження в Україні. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій у промисловості*. 2019. № 2(8). С. 5–14.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI
6. Волкова В. В., Волкова Н. І. Місцеві фінанси. Навчальний посібник. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. – 105 с.
7. Гамбург Л.С. Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави. *Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя*, 2014. N4(I). С. 134–145
8. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. №1. С. 36-40.
9. Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. С. 55.
10. Далєвська Т. А. Бюджетне регулювання міжбюджетних відносин. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 21. С. 583-585.
11. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в

Україні : наук. доп. / О. В. Шевченко, В. В. Романова, Я. А. Жаліло та ін.; за наук. ред. д-ра екон. Наук Я. А. Жаліла. *Київ*: НІСД, 2020. - 153 с.

12. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів : монографія / за наук. ред. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова Ю. С. Шемшученка. *Львів* : СПОЛОМ, 2021. 388 с.

13. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : *матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (12 травня 2023 р., м. Львів) . – Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – 208 с.

14. Дребот Н. П. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку / *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 4. С. 24–27.

15. Дяченко С.А. Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №8. С. 63–69.

16. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР

17. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» 07 червня 2001 р. № 2493-III

18. Золотоноша О.В. Організаційно-правове забезпечення фінансово-економічної самостійності місцевих органів влади в умовах децентралізації : дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ. Дніпро, 2021.- 405 с.

19. Катан Л.І., Качула С.В., Демчук Н.І., Павлова Д.К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12.

20. Кіріка Д.В. Проблеми демократичної трансформації державної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 26–28.

21. Козаченко Ю.П. Історичні передумови децентралізації в Україні. *Держава та регіони. Серія: «Державне управління»*. 2019. № 3 (67). С. 213-118
22. Коробцова, Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану/ Коробцова Д. В. // *Аналітично-порівняльне правознавство*. - 2022. - № 2. - С. 141-146.
23. Краці практики децентралізації: досвід країн ЄС для України : *матер. К 77 науково-практичного круглого столу* (Суми, 27 травня 2022 р.). – Суми : *Сумський державний університет*, 2022. – 95 с.
24. Кузькін Є. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. Дисертація на здобуття наук. ступ. доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08. Харків, 2019.- 647 с.
25. Лисенко Ж. П., Олексин А. Г. Проблеми та шляхи удосконалення реформи фінансової децентралізації з урахуванням міжнародного досвіду. *Гроші, фінанси і кредит*. 2020. № 3. Том 31 (70). С. 63-67.
26. Линьов К. О. Централізація, децентралізація та не лінійність у державному управлінні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Линьов Костянтин Олександрович. – Київ, 2001. – 17с.
27. Лопушинський І.П. Ефективність діалогу та партнерські відносини органів публічної влади з організаціями громадянського суспільства (підрозділ монографії 6.3). За наук. редакцією Р.В. Войтович та П.В. Ворони. – *Київ*, 2018. - 475 с.
28. Мельничук В. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади на субрегіональному рівні: пошуки компромісу. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2020. № 14. С. 303–314
28. Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч. Ч. 2. *Житомир: Поліський національний університет*, 2022. -172 с.
29. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та

ефективності : дис. канд. юрид. наук. Харків, 2019. - 211 с.

30. Настюк А.А., Муляр Г.В. Вплив податкової системи на децентралізаційні процеси в Київській Русі. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: *матеріали Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019.- 228 с.*

31. Офіційний сайт Новоселицької міської територіальної громади URL: <https://novmeria.gov.ua> (дата звернення: 17.10.2023)

32. Панасюк Р. В. Публічне управління використанням спільних ресурсів територіальних громад України : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії (281 – Публічне управління та адміністрування) / Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківськ, 2021.- 271с.

33. Панчишин Р.І. Об'єднана територіальна громада як суб'єкт муніципально-правових відносин. Системно-онтологічний аналіз: монографія; за ред. Марцеляка О.В. *Київ: Основа, 2020.- 400 с.*

34. Петленко Ю. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. № 4. С. 39-47*

35. Полянська Я.В. Удосконалення публічного управління системою суспільно-економічних відносин в територіальних громадах України. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування» / Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Дніпро, 2021. -237 с.

36. Пріхно І. М., Частоколенко І. П., Григоренко К. В. Ефективність здійснення регіональної фінансової політики в Україні. *Причорноморські економічні студії: наук. журн. Одеса: ВД «Гельветика», 2020. Вип. 58. Ч. 2. С. 99–106*

37. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету : монографія. *Київ :*

Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019.-616 с.

38. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20-43

39. Сахно Т. А. Теоретичні аспекти феномену «територіальна громада»: поняття та ознаки. *Вісник Одеського національного університету. Економіка / Одеський нац. ун-т ім. Мечникова*. 2021. Т. 26. Вип. 1 (86). С. 98– 103.

40. Сахно Т.А. Економічні основи життєдіяльності територіальних громад у регіональному розвитку: механізми формування та функціонування : монографія / Т. А. Сахно; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : видавець Пономаренко Р.В., 2023. – 250 с.

41. Сірик З. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. №1. С. 10-20.

42. Солодкий С., Левонюк Т., Баласанян В та ін.. Взаємозв'язок між децентралізацією та європейською інтеграцією, 2020-30 с.

43. Сторонянська І. З. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наук. доп. Львів: ІРД НАНУ, 2018. - 144 с.

44. Тарасюк М. Бюджетне планування в Україні / М. Тарасюк // *Вісник КНТЕУ*. – 2018. – № 2. – с. 19-31.

45 Тихомиров Ю. А. Публічне право / БЕК. – Миколаїв: БЕК, 1995. – 82 с

46. Чернеженко О.М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасниках Європейського Союзу і в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. - 521 с.

47. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Харитончук Микола Васильович. – Київ, 2000. – 16 с

48. Цимбалюк І. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. №4. С. 113-119

49. Цицик О. І. Громада в трансформаційних умовах українського суспільства: філософсько-правова рефлексія : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право / Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. - 227 с.

50. Шевченко А.О. Муніципально-правовий статус територіальної громади в Україні та зарубіжних державах : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Київський університет туризму, економіки і права. Київ, 2020.- 229 с.

51. Ярошенко В.І., Семигуліна, І. Б., 2020. Світовий досвід державної підтримки в системі публічного управління розвитком територіальних громад. *«Problems of Economy»*, 45 (4), 2020, С. 19-28